

Gdynia, 19.07.2023

dr hab. Magdalena Howorus-Czajka, prof. UG
Zakład Kulturoznawstwa
Instytut Badań nad Kulturą
Uniwersytet Gdański

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Iryny Syzonenko

pt. *Malarz i czas. Stanisław Żukowski (1875-1944).*

Monografia twórczości zapomnianego artysty

napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Lechosława Lameńskiego

w Instytucie Nauk o Sztuce

Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Niniejsza dysertacja ma charakter monografii, której celem jest przedstawienie biografii malarza Stanisława Żukowskiego (1875-1944). Konstrukcja pracy odpowiada temu zamierzeniu. Rozprawa została podzielona na dwa tomy rozdzielające część tekstową od materiału ilustracyjnego. Taki podział jest uzasadniony ilością trzystu trzydziestu sześciu stron wyводу, co tworzy pokaźny tom przy tradycyjnym jednostronnym druku pracy dyplomowej i oprawie.

Tekst został starannie opracowany mimo potknięć stylistycznych, czy gramatycznych, których przyczyną zapewne jest fakt, że dysertacja napisana została w języku polskim a nie w ojczystym doktorantki. Rozprawa zawiera wszystkie potrzebne elementy struktury takie jak: bibliografia z podziałem na archiwalia, opracowania, czasopisma, katalogi wystaw i netografię oraz filokratia (spis kart pocztowych z obrazami Stanisława Żukowskiego), streszczenie w języku polskim i angielskim, wykaz skrótów i aneksy. Logiczny jest też podział treści i kolejność rozdziałów. Poprawność zapisu przypisów również nie budzi zastrzeżeń.

Tom drugi będący ilustracyjną częścią liczącą 166 stron, zawiera fotografie malarza w gronie rodziny i przyjaciół oraz innych artystów, a także osób związanych z życiorysem Żukowskiego (pkt. 4, s. 28-47 – według mnie to zbędny dodatek, podobnie zresztą jak pkt. 3, s. 22-27 – *Fotografie uczniów Szkoły Malarstwa i Rysunku Stanisława Żukowskiego*, które równie dobrze możemy znaleźć w Internecie) oraz zdjęcia budowli związanych z życiem malarza. Natomiast w tej części pracy za cenne postrzegam materiały ilustracyjne z pkt. 6 – *Katalogi, czasopisma, afisze wystaw* (s. 73-89) i pkt. 7 – *Archiwalne dokumenty, listy do*

przyjaciół, koperty (s. 90-99). Tom drugi kończy imponujący katalog prac w liczbie 174 ilustracji (pkt. 8, s. 100-166).

We wstępie autorka dysertacji przedstawia motywy podjęcia tematu, wśród których najważniejszym jest „proces «oczyszczania» jego biografii z wszelkich naleciałości i przekłamań, wynikających ze [...] zmitologizowanej i wypełnionej stereotypami oraz pseudonaukowej fikcji, zgodnej z ideologicznymi koncepcjami nauki radzieckiej”¹. Następnie w kilku akapitach zarysowuje biografię Żukowskiego. Tam też natrafiłam na sformułowanie potrzebujące weryfikacji – autorka podaje, że malarz urodził się w majątku Stara Wola w guberni grodzieńskiej. Tymczasem nazwa miejsca urodzenia być może powinna brzmieć Starowola, od nazwiska założycielskiego rodu Starowolskich.

Rozprawa merytoryczna w tomie pierwszym podzielona została na cztery rozdziały, przy czym pierwszy z nich stanowi stan badań na temat krytyki artystycznej obejmującej obszar działalności tytułowego artysty, a zatem kolejno możemy zapoznać się z komentarzami dotyczącymi twórczości Żukowskiego od czasów jego debiutu po współczesność, a ukazujących się na terenach Rosji carskiej, radzieckiej, a na koniec federacyjnej, a także krytyki artystycznej ukazującej się w Ukrainie i w Polsce. Przy tej okazji autorka wykazuje się biegłą znajomością tych materiałów, przeprowadza ich analizę i na bieżąco poddaje komentarzom. Zabrakło jednak dokonania syntezy, np. większość uwag dotyczy podobnych jakościowo nieścisłości (faktograficzne, stylistyczne, ideologiczne), które punktowane są przez Syzonenko każdorazowo wydłużając zbędnie tekst. Dlatego przy ewentualnej publikacji dysertacji jako książki, warto by pomyśleć o pogrupowaniu problemowym, które może okazać się dla czytelnika ciekawszym niż uporządkowanie chronologiczno-terytorialne.

Trzy pozostałe rozdziały tomu pierwszego zatytułowane *Biografia*, *Działalność wystawiennicza* i *Twórczość malarska* dotyczą już *stricte* podmiotu badań. Podsumowując tę część rozprawy muszę zaznaczyć, że tak jak wartość źródłową pracy oceniam bardzo wysoko, tak polemizowałabym z niektórymi poglądami autorki, np. z opinią, że treści rosyjskiego malarstwa realistycznego były banalne². Nie podobają mi się również opisy dzieł, ponieważ są za długie, monotonne i nietrafiające w sedno. Według mnie nadużywany jest termin impresjonizm, a zapominany koloryzm. Moje krytyczne w tym względzie uwagi opiszę na jednym przykładzie, ale dotyczą one większości opisów dzieł. Otóż obraz *Przed maskaradą*,

¹ I. Syzonenko, *Malarz i czas. Stanisław Żukowski (1875-1944). Monografia twórczości zapomnianego artysty*, promotor prof. dr hab. L. Lameński, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2023, mps, s. 4-5.

² „Nowość ta nie polegała na dosyć banalnej treści, która była charakterystyczna dla twórczości Pieredwiżników” Tamże, s. 148.

1923 (s. 146) przedstawia kobietę szykującą się na bal, stojącą w rozświetlonym pokoju pełnym sprzętów z nocnym widokiem miejskim za oknem. Autorka wskazuje w pierwszej kolejności na wagę motywu miasta i nocy, ponieważ „obydwa motywy były bardzo popularne u impresjonistów”, a cały opis podsumowuje zdaniem „Obraz został stworzony w stylistyce moderny”. Jest to dla mnie z jednej strony niekonsekwencja (czym jest impresjonizm, a czym moderna?), a z drugiej nadużycie, ponieważ odciąga uwagę od głównego tematu dzieła (szykującej się na maskaradę kobiety) rozpisując się w pierwszym akapicie omówienia nad znaczeniem pejzażu miasta nocą za oknem (podobno jest to Warszawa, choć wizualnych wskazówek na obrazie brak, za to wniosek taki pada w opisie na podstawie danych faktograficznych). Pełno w pracy jest mało precyzyjnych sformułowań, z których jako przykład można zacytować zdanie „Miasto służyło jako tło i jest namalowane w duchu malarstwa plenerowego”. Podobnie radziłabym wyzbycić się zdań typu ozdobnik, np. „Czarujący uśmiech rozjaśnia twarz kobiety, podobnie jak wesoły i iskrzący blask jej oczu”³. Po opisie tego obrazu z 1923, czyli z okresu polskiego Żukowskiego, autorka przechodzi do rozważań o cechach impresjonizmu rosyjskiego nie powołując się na żadne opracowania (s. 146-147). Poza tego typu nieścisłościami opisy obrazów wykonane są w miarę poprawnie i będzie nimi usatysfakcjonowany ten, kto ceni sobie dokładny opis na zasadzie co i gdzie się znajduje.

Szkoda, że w pracy nie nastąpiło wyostrenie różnicy pomiędzy impresjonizmem w jego francuskim wydaniu, a impresjonistyczną manierą, czy przetworzeniem tego stylu malarskiego przez krąg malarzy rosyjskich bliskich Żukowskiemu i przez niego samego. Drugim ciekawym wątkiem, który nie wybrzmiał dostatecznie mocno jest analiza symboliczno-sentymentalnych aspektów malarstwa Żukowskiego na tle malarstwa europejskiego tych czasów. Można jednak to zaakceptować, ponieważ szeroka analiza w tym kierunku nie jest jednak obowiązkowa przy pracy monograficznej, którą autorka sobie założyła, a pewne zadowalające jej pierwiastki są w tekście zawarte.

Głównym atutem dysertacji pozostaje jej wartość źródłowa. Autorka rozprawy wykonała potężną pracę archiwalną odtwarzając listy dzieł pokazywane na wystawach. Jak sama napisała: „[...] w celu opracowania katalogu usystematyzowano 672 obrazy artysty z podaniem daty powstania oraz 244 obrazy niedatowane [...]”, a kwerendę zrobiła w siedemdziesięciu trzech muzeach rosyjskich, kilku białoruskich, polskich i w kolekcjach piętnastu innych krajów.

³ Takich emocjonalnych, ale mało konkretnych zdań-ozdobników jest oczywiście więcej, np. „Poezja szarego pozornie zwyczajnego pejzażu została przepełniona życiodajną atmosferą wiosennej manifestacji – rozlewającego się jeziora” (Tamże, s. 152).

W ten sposób stworzyła jak dotąd najobszerniejsze listy dzieł (t. 1, *Wykaz I – Wystawy indywidualne Stanisława Żukowskiego – za życia artysty i po jego śmierci oraz wykaz obrazów na nich prezentowanych* i *II – Wystawy zbiorowe Stanisława Żukowskiego – za życia artysty i po jego śmierci oraz wykaz obrazów na nich prezentowanych*, s. 194-238). Jednak mimo, że podawane są w nich pozycje katalogowe, brakuje informacji skąd zostały te dane pozyskane (przynajmniej nie jest to dla mnie oczywiste), oraz zwyczajowych notatek dotyczących roku powstania, wymiarów, techniki oraz obecnego miejsca przechowywania, czy właściciela. Choć w *Bibliografii* został podany wykaz katalogów (t. 1, s. 310-319), to jednak trudno jest je powiązać czytelnikowi z wykazami obrazów – to taka techniczna uwaga, by na przyszłość ta potężna praca włożona w systematykę twórczości była bardziej efektywna badawczo. Szerszych danych o obrazach nie brakuje w wykazach nr III (*datowanych obrazów Stanisława Żukowskiego, znajdujących się w polskich i zagranicznych muzeach i instytucjach oraz w zbiorach prywatnych*, T. 1, s. 239-285) i nr IV (*prac Stanisława Żukowskiego niedatowanych*, T. 1, s. 286-299).

Dobrze by się stało gdybyśmy mogli zobaczyć książkę o Stanisławie Żukowskim autorstwa Iryny Syzonenko, jednak nie w obecnej formule, ponieważ wcześniej należałoby dokonać następujących zmian: a) rozważyć gruntownie twórczość Żukowskiego wobec zjawisk w malarstwie rosyjskim, polskim i zachodnioeuropejskim – znaleźć stylistyczne korzenie i wpływy oraz ich przekroczenia b) przeprowadzić syntezę a nie tylko analizę zgromadzonego stanu badań c) dokonać gruntownej redakcji stylistycznej tekstu i d) zmienić styl opisu dzieł na bardziej współczesny i naukowy. Po wprowadzeniu tych zmian książka o Stanisławie Żukowskim ma szansę zelektryzować polskie środowisko naukowe.

Moje uwagi nie zmieniają jednak faktu, że dużym atutem badawczym niniejszej dysertacji jest nowatorstwo tematu. Doktorantka podjęła się pionierskiego wręcz wyzwania, jakim jest krytyczna analiza stanu badań na temat życia i twórczości rzeczywiście mało znanego w Polsce malarza jakim był Stanisław Żukowski. Jej kwerenda, dzięki znajomości języka rosyjskiego i ukraińskiego jest niezmiernie ważna z punktu widzenia nauki polskiej. Tym bardziej, że w literaturze polskiej z zakresu historii sztuki liczba opracowań dotyczących malarza jest dość skąpa, a perspektywa rozwoju badań rysuje się ponuro ze względu na obecne trudności w dostępie badaczy do archiwów rosyjskich, czy ukraińskich.

Syzonenko w swojej dysertacji doprowadziła wyznaczone cele do końca. Jednym z nich było zakwestionowanie procesu „nacionalizacji” twórczości Żukowskiego i pokazanie jej w artystyczno-kulturowym modelu pogranicza polskiego, litewskiego, białoruskiego, rosyjskiego i ukraińskiego. Jednocześnie dowartościowała w biografii Żukowskiego międzywojenny okres

polski. Sporządziła najobszerniejszą jak dotąd biografię malarza. Zebrała i skatalogowała dzieła malarza rozpięchnięte po muzeach Ukrainy, Polski, Rosji i USA oraz w zbiorach prywatnych.

Podsumowując powyższe uważam, że praca ta spełnia wymogi pracy dysercyjnej, a jej głównymi atutami jest oryginalność tematu i wnikliwe zebranie materiałów archiwalnych. Pod względem formalnym (konstrukcja pracy, aparat badawczy) praca ta również spełnia wymagania.

Wnoszę o dopuszczenie mgr Iryny Syzonenko do dalszej procedury związanej z przyznaniem stopnia naukowego doktora.

Magdalena Florkus-Gajka

